

Frankenštajn

Moderni Prometej

MERI ŠELI

Prevela Slavka Stevović

 izdavaštvo
vulkan

Beograd, 2015.

AUTOROV UVOD ZA IZDANJE IZ 1831. GODINE

Kada je odlučila da u jednoj svojoj ediciji objavi *Frankenštajna*, gospoda iz izdavačke kuće *Standard novels* izrazila je želju da napišem prikaz o tome kako je nastala ta priča. Tim više sam voljna da izađem u susret njihovoj želji, jer ću tako odgovoriti na pitanje koje mi toliko često postavljaju: kako je meni, tada mladoj devojci, palo na pamet da se raspišem o jednoj tako groznoj ideji? Zaista nisam sklona da stavljam sebe u prvi plan; ali pošto će se moj prikaz pojaviti samo kao dodatak ranije nastalom delu i pošto će se ograničiti samo na one teme koje su u vezi isključivo s mojim autorstvom, ne mogu sebe optužiti za nametljivost.

Nimalo nije neobično što sam ja, kćer dve ličnosti izuzetne književne slave, veoma rano pomišljala na pisanje. Piskarala sam još kao dete; omiljena razonoda u vreme koje je bilo predviđeno za rekreaciju bila mi je da „pišem priče“. Ipak, još veće zadovoljstvo pružalo mi je podizanje kula u vazduhu i puštanje na volju snovima na javi, za čim je sledio tok misli čiji predmet je bilo stvaranje niza izmišljenih događaja. Moji snovi bili su istovremeno fantastičniji i dopadljiviji od onoga što sam pisala. Kao pisac bila

sam puki podražavalac – radije sam činila ono što i drugi nego što sam iznosila sopstvene misli. Moje pisanje bilo je namenjeno barem još jednom oku – drugu i prijatelju moga detinjstva; ali moji snovi pripadali su samo meni. Nikome nisam morala da polažem račune za njih. Oni su predstavljali moje utočište kada sam bila uznemirena i najdraže zadovoljstvo kada sam bila dokona.

Kao devojčica uglavnom sam živela na selu i mnogo vremena provela sam u Škotskoj. Povremeno sam posećivala živopisnije krajeve, ali sam obično boravila na pustim i sumornim severnim obalama Teja, u blizini Dandija. Pustim i sumornim ih nazivam sada, kada gledam u prošlost; tada mi nisu izgledale tako. Te obale bile su gnezdo slobode i prijatno područje u kome sam bez nadzora mogla da opštim sa stvorenjima koje je stvorila moja mašta. Pisala sam već tada, ali na najneoriginalniji način. Ispod drveća na imanju naše kuće ili na goletnim padinama obližnjih planina, nastali su moji prvi iskreni sastavi, sanjalački uzleti moje mašte. Nisam pokušavala da pišem o sebi u svojim pričama. Činilo mi se da je život suviše svakidašnja stvar. Nisam mogla ni da zamislim da će romantične patnje ili divni događaji bilo kada postati moja sudbina, ali ja nisam bila ograničena samo na svoj identitet i mogla sam da provodim sate sa stvorenjima koja su mi u to vreme bila mnogo interesantnija od mojih osećanja.

Posle ovoga postala sam prezaposlena, i realnost je zauzela mesto mašte. Moj suprug, međutim, od početka je želeo da dokazem da sam dostojna moga porekla i da upišem svoje ime na stranice slave. Oduvek me je podsticao da steknem književnu reputaciju, do čega je čak i meni tada bilo stalo, iako sam otada postala beskrajno ravnodušna prema njoj. U to vreme on je želeo da pišem, ne toliko sa idejom da bih mogla da stvorim bilo šta vredno pažnje, nego da bi on sam mogao da prosudi da li

posedujem potencijal da ubuduće napišem nešto bolje. I pored toga nisam ništa uradila. Putovanja i staranje o porodici ispunjavali su moje vreme; a učenje u vidu čitanja ili unapređenja mojih predstava u komunikaciji sa mnogo obrazovanim suprugom predstavljalo je sav književni rad koji mi je privlačio pažnju.

U leto 1816. godine posetili smo Švajcarsku i postali susedi lorda Bajrona. U početku smo provodili prijatne časove na jezeru ili smo lutali njegovim obalama; a lord Bajron, koji je pisao treće pevanje *Čajld Harolda*, bio je jedini među nama koji je zapisivao svoje misli. Činilo se da te misli, koje nam je neprestano iznosio, zaodenute svom vedrinom i harmonijom poezije, nose žig božanstvenih divota neba i zemlje, čiji uticaj smo sa njim delili.

Međutim, pokazalo se da je to bilo vlažno i neprijatno leto, a neprestana kiša danima nas je vezivala za kuću. Došli smo u posed nekoliko knjiga priča o duhovima prevedenih sa nemačkog na francuski jezik.

Među njima je bila i *Povest nepostojanog ljubavnika*, koji se, misleći da grli svoju verenicu, našao u naručju bledog duha devojke koju je napustio. Takođe, postojala je i priča o grešnom rodonačelniku loze, čija žalosna sudbina je bila da poljupcu smrti preda sve mlađe sinove svoje kobne kuće, i to u cvetu mladosti. Njegova džinovska, nestvarna pojava, obučena kao duh u *Hamletu*, u oklopu ali sa kapom od dabrovine, mogla je da se vidi u ponoć, pod nestalnim mesečevim zracima, kako lagano odmiče mračnom ulicom. Prilika se izgubila pod senkom zidina zamka, ali ubrzo se kapija zaljuljala, začuli su se koraci, vrata odaje su se otvorila i on je stigao do kreveta u kojem su mladići spavali zdravim snom. Večna žalost prešla je preko njegovog lica pre nego što se sagnuo i poljubio čela tih dečaka, koji su

uvenuli kao cveće kome su slomljene stabljike. Nisam videla te priče otada, ali njihove pojedinosti su mi sveže u sećanju kao da sam ih juče pročitala.

„Svako od nas napisaoće priču o duhovima“, rekao je lord Bajron, i njegov predlog je prihvaćen. Bilo nas je četvoro. Čuveni pisac počeo je da piše priču čiji je odlomak objavio na kraju pome o Mazepi. Skloniji da otelotvoruje ideje i osećanja u sjajne slike i u muziku najmelodičnijeg stiha koji krasí naš jezik nego da izmišlja mehanizam priče, Šeli je započeo priču na osnovu doživljaja iz svog detinjstva. Siroti Polidori imao je nekakvu užasnu ideju o dami sa lobanjom umesto glave, koja je tako kažnjena zbog gvirenja kroz ključaonicu – ne sećam se šta je htela da vidi – nešto užasavajuće i pogrešno, naravno; ali kada je bila dovedena u gore stanje nego slavni Tom od Koventrija, nije znao šta da radi sa njom i bio je prisiljen da je pošalje u grobnicu Kapuletovih, jedino mesto koje je za nju bilo podešno. Zamoreni običnošću proze, slavni pesnici brzo su se okanili neprijatnog zadatka.

Ja sam se posvetila *smišljanju priče* – priče koja bi mogla da parira pričama koje su nas podstakle na ovaj zadatak; priče koja bi se obraćala neobjašnjivim strahovima naše prirode i koja bi izazvala jezivi užas; priče koja bi toliko uplašila čitaoca da bi se osvrtao oko sebe, koja bi mu sledila krv i ubrzala otkucaje srca. Ako to ne bih postigla, moja priča o duhovima ne bi bila vredna svoga naziva. Smišljala sam i premišljala – uzalud. Osećala sam onu bezizraznu nesposobnost izmišljanja koja predstavlja najveću nevolju stvaralaštva kada glupavo Ništa odgovara na naše zabrinuto prizivanje. „Da li si smislila priču?“, pitali su me svakog jutra, i svakog jutra bila sam prinuđena da odgovorim ponižavajuće odrečno.

Sve mora da ima početak, da se izrazim sančovskom frazom, i taj početak mora biti povezan sa nečim što se dogodilo pre njega. Kod Indusa slon pridržava svet, ali oni su slona postavili na kornjaču. Mora se skromno priznati da se inventivnost ne sastoji u stvaranju ni iz čega, nego iz haosa; prvo mora da se proizvede građa: ona može da podari oblik tamnoj bezobličnoj materiji, ali ne može da oživi samu materiju. U svim pitanjima otkrivanja i inventivnosti, čak i u onima koja se odnose na maštu, neprestano se sećamo priče o Kolumbu i njegovom jajetu. Inventivnost se sastoji u umešnosti da se iskoriste sve sposobnosti jedne osobe i u moći uobličavanja i prilagođavanja ideja na koje joj je ukazano.

Bilo je mnogo dugih razgovora između lorda Bajrona i Šelija, koje sam ja pobožno i gotovo ne progovorivši slušala. Tokom jednog od tih razgovora raspravljali su o raznim filozofskim učenjima i između ostalog o prirodi principa života, kao i o tome da li postoji bilo kakva mogućnost da oni ikada budu otkriveni i da to otkriće bude saopšteno svetu. Razgovarali su o eksperimentima doktora Darvina (ne govorim o onome što je doktor zaista uradio ili što je rekao da je uradio, nego, što mi je više odgovaralo, o onome što se pričalo da je radio), koji je čuvao nekoliko rezanaca u staklenoj kutiji dok nisu, na neki poseban način, počeli da prave voljne pokrete. I tako bi, posle svega, bio stvoren život. Možda bi leš mogao da se oživi; galvanizam je pružio dokaze za to: možda bi mogli da se prerade sastavni delovi nekog stvorenja, da se spoje i da im se udahne životna toplota.

Noć je odmakla tokom ovog razgovora i čak je i pozni čas minuo kada smo otišli na počinak. Kada sam spustila glavu na jastuk, nisam zaspala, niti sam na to pomišljala. Moja mašta spontano je zagospodarila mnome i povelala me, darujući mi niz slika koje su se rodile u mojoj glavi sa živošću koja je prekoračivala

uobičajene granice sanjarenja. Videla sam – zatvorenih očiju, ali tananom mentalnom vidovitošću – bledog studenta bezbožnih nauka, kako kleči pored stvari koju je sastavio. Videla sam groznu prikazu ispruženog čoveka, koja zatim, kao pod dejstvom neke moćne mašine, pokazuje znakove života i miče se teškim, poluživim pokretom. To mora da je grozno, jer najužasnije bi bile posledice svakog ljudskog nastojanja da podražava čudesni mehanizam Stvoritelja sveta. Uspeh u tom nastojanju užasnio bi tog umetnika: on bi prestrašen jurnuo dalje od morskog dela svojih ruku; gajio bi nadu da će ta slaba iskra života koju je preneo, prepuštena sama sebi, iščeznuti; da će se to stvorenje koje je tako nesavršeno oživljeno ponovo pretvoriti u mrtvu materiju, i da će on moći da spava u uverenju da će tišina groba zauvek sakriti kratkotrajno postojanje odvratnog leša koji je smatrao postojbinom života. On spava, ali on je probuđen: otvara oči, gleda užasno stvorenje koje stoji pored njega, razmiče zavesu i posmatra ga žutim, vodnjikavim ali svesnim očima.

Otvorila sam majdan straha. Ta ideja toliko je zaokupila moj duh da je drhtaj straha prošao kroz mene, i poželela sam da zam enim jezivu predstavu svoje uobrazilje za stvarnost koja me je okružavala. Još ih vidim: samu sobu, taman parket, zatvorene prozorske kapke kroz koje se probijala mesečina, i osećanje da su se staklasto jezero i beli visoki Alpi nalaze iza njih. Nisam mogla tako lako da se otarasim jezive sablasti: još uvek me je progonila. Moram pokušati da smislim nešto drugo. Vratila sam se priči o duhovima – mojoj zamornoj i nesrećnoj priči o duhovima! Oh! Kada bih samo uspela da napišem priču koja bi mog čitaoca uplašila toliko koliko sam ja bila uplašena te noći!

Ideja koja mi je pala na pamet bila je kratkotrajna koliko je bila živa i podsticajna. „Ja sam je izmislila! Ono što je uplašilo

mene uplašice i druge; treba samo da opišem sablast koja se u ponoć pojavljivala pred mojim uzglavljem.“ Ujutru sam izjavila da sam *smislila priču*. Tog dana započela sam pisanje: „Bilo je to jedne sumorne novembarske noći“, reprodukujući strašne užase mojih budnih snova.

Isprva sam nameravala da napišem samo nekoliko stranica – kraću priču, ali Šeli me je nagovorio da opširnije razvijem tu ideju. Sigurno je da mom suprugu ne dugujem ni za jednu pojedinost niti za ijedno osećanje, a ipak, bez njegovog podstreka priča nikada ne bi imala oblik u kome je prikazana svetu. Iz ove izjave moram izuzeti predgovor. Koliko se sećam, on ga je napisao u celini.

I sada još jednom puštam svoje grozno čedo da izađe i postigne uspeh. Osećam naklonost prema njemu, jer je ono nastalo u danima sreće, kada su smrt i tuga bile samo reči koje nisu nalazile istinski odjek u mom srcu. Pojedine stranice tog dela govore o mnogim šetnjama, mnogim vožnjama i mnogim razgovorima kada nisam bila sama, a moj saputnik bio je onaj kojeg na ovom svetu više nikada neću videti. Ali ovo ima značenje za mene; moji čitaoci nemaju veze sa ovim asocijacijama.

Dodaću samo nekoliko reči u vezi sa promenama koje sam učinila. Uglavnom se odnose na stil. Nisam promenila nijedan deo priče, niti sam unela bilo koju novu ideju ili pojedinost. Ispravila sam jezik tamo gde je bio toliko prost da je remetio privlačnost naracije; do ovih promena došlo je gotovo isključivo na početku prvog dela knjige. One su u potpunosti ograničene na sporedne delove priče, dok su jezgro i suština priče ostali nedirnuti.

M. V. Š.

London, 15. oktobra 1831. godine

PREDGOVOR

(*Napisao P. B. Šeli 1818. godine*)*

Doktor Darwin i neki nemački fiziolozi pretpostavljali su da događaj na osnovu kojeg je napisan ovaj roman nije nemoguć. Ja neću prosuđivati u skladu sa najneznatnijim stupnjem ozbiljnog verovanja u jednu takvu zamisao; ipak, pošto pretpostavljam da je osnova priče plod mašte, ne smatram da je ona samo izmišljaj niza natprirodnih užasa. Događaj na osnovu kojeg je napisana priča ne sadrži nedostatke obične priče o sablastima i čarolijama. Priču preporučuje neobičnost situacija koje se opisuju, i koliko god bila nemoguća kao fizička činjenica, ona pruža mašti sadržajniju i impresivniju tačku gledišta za opisivanje ljudskih strasti od bilo koje tačke koju uobičajeni odnosi postojećih događaja mogu da pruže.

Na taj način trudila sam se da sačuvam verodostojnost osnovnih principa ljudske prirode, dok se nisam ustezala da inoviram njihove kombinacije. *Ilijada*, elegična grčka poezija, Šekspir u

* Smatra se da je Persi Biš Šeli napisao predgovor prvom izdanju u ime svoje supruge, što ona i potvrđuje u uvodnoj reči za izdanje iz 1831. godine.

Buri i Snu letnje noći, a posebno Milton u *Izgubljenom raj*u povinovali su se ovom pravilu; i najbeznačajniji romansijer, koji očekuje da pruži ili da dobije zabavu iz svojih dela, u proznom delu može da se povinuje pravilu od čijeg je prihvatanja proisteklo mnogo tananih kombinacija ljudskih osećanja u najboljim poetskim ostvarenjima.

Slučaj na kojem počiva moja priča predložen je u uzgrednom razgovoru. Priča je započeta delimično kao izvor zabave, a drugim delom kao sredstvo za vežbanje svih neiskušanih duhovnih sposobnosti. Drugi motivi mešali su se sa ovim motivima kako je rad napredovao. Ni u kom slučaju nisam ravnodušna prema tome na koji način neke moralne tendencije, koje postoje u mislima ili u likovima dela, utiču na čitaoca. Ipak, moja glavna briga u ovom pogledu svodi se na to da izbegnem utisak iznurenosti koji ostavljaju današnji romani, da prikazem ljupkost pitomih osećanja i izvrsnost univerzalne vrline. Mišljenja koja prirodno proizilaze iz karaktera i položaja junaka dela ni u kom slučaju ne treba razumeti kao mišljenja koja su deo mojih uverenja; nije pravedno ni donositi zaključak da stranice koje slede prejudiciraju bilo koju filozofsku doktrinu ma kakve vrste.

Za mene je od posebne važnosti da je ova priča započeta u veličanstvenom okruženju gde se uglavnom nalazi i mesto zbivanja, kao i u društvu na koje se ne mogu požaliti. Provela sam leto 1816. godine u okolini Ženeve. Bilo je hladno i kišovito vreme, i uveče smo se okupljali oko vatre i povremeno se zabavljali nekim nemačkim pričama o duhovima, koje su nam slučajno došle u ruke. Te priče pobudile su u nama nestašnu želju za podražavanjem. Druga dva prijatelja (priču iz pera jednog od njih publika bi daleko bolje prihvatila od svega što bih se ja

Frankenštajn

ikada mogla nadati da ću napisati) i ja složili smo se da svako od nas napiše priču na osnovu nekog natprirodnog događaja.

Vreme se, međutim, iznenada razvedrilo, i moja dva prijatelja su me napustili na putovanju po Alpima, a u veličanstvenim prizorima koji oni predstavljaju, potpuno su zaboravili na svoja avetinjska priviđenja. Priča koja sledi jedina je dovršena.

Marlou, septembar 1817. godine

Prvo pismo

Gospođi Sevil, Engleska

Petrograd, 11. decembra 17...

Obradovaćeš se kad čuješ da nikakva nedaća nije pratila početak mog poduhvata na koji si ti gledala sa tako zlim slutnjama. Ovamo sam stigao juče, i moja prva dužnost je da moju dragu sestru uverim da sam zdrav i da sve više verujem u uspeh mog nauma.

Već sam daleko severno od Londona i, dok šetam ulicama Petrograda, osećam kako mi na obrazima poigrava hladan severni povetarac, koji me krepí i ispunjava me ushićenjem. Shvataš li ovo osećanje? Ovaj vetrić, koji je došao iz predela u koje sam se uputio, omogućava mi da unapred osetim ta ledena podneblja. Nadahnuti ovim vetrom obećanja, moji budni snovi postaju usrdniji i življi. Uzalud pokušavam da sam sebe ubedim kako je pol predeo mraza i pustoši, on se uvek pojavljuje u mojoj mašti kao predeo lepote i radosti. Tamo je, Margaret, sunce uvek vidljivo, njegov široki kotur kreće se duž horizonta i stalno rasipa svetlost. Tamo – jer, s tvojim dopuštenjem, sestro moja, pokloniću veru ranijim moreplovcima – tamo nema ni snega ni mraza i, jedreći

preko mirnog mora, možda ćemo doploviti do zemlje koja po neobičnosti i lepoti prevazilazi svaku dosad otkrivenu oblast na Zemljinoj kugli. Njene tvorevine i osobine mogu biti neuporedive, kao što su to, nesumnjivo, pojave nebeskih tela u tim neotkrivenim pustim predelima. Šta se sve ne može očekivati u zemlji večite svetlosti? Možda ću tamo otkriti čudesnu silu koja privlači iglu i možda ću srediti rezultate hiljadu nebeskih posmatranja, kojima je potrebno samo ovo putovanje da bi njihove prividne nedoslednosti postale dosledne zauvek. Zadovoljiću moju žarku radoznalost pogledom na deo sveta koji ranije niko nije posetio i možda ću gaziti po zemlji na kojoj čovekova noga nikad ranije nije ostavila traga. To me privlači i dovoljno je da savlada svaki strah od opasnosti ili smrti i da me nagna da krenem na ovo teško putovanje sa radošću koju oseća dete za vreme raspusta, kad se sa drugovima ukrca u mali čamac i pođe u istraživačku ekspediciju uz reku svog rodnog kraja. Ali ako i pretpostavimo da su sva ova nagađanja pogrešna, ipak ne možeš sporiti neprocenjivu korist koju ću pružiti čovečanstvu, do poslednje generacije, ako pronađem put pored pola, do onih zemalja u koje se stiže za nekoliko meseci, ili ako dokučim tajnu magneta, koja se, ako je to uopšte moguće, može otkriti jedino ovakvim poduhvatom kao što je moj.

Ova razmatranja rasejala su uzbuđenje s kojim sam počeo pismo, te osećam da mi srce plamti od oduševljenja koje me uzdiže do neba; ništa u toj meri ne doprinosi smirenju duha kao postojan cilj – tačka u koju duša može da upre svoje intelektualno oko. Ova ekspedicija bila je omiljeni san moje mladosti. Žudno sam čitao izveštaje o raznim putovanjima preduzetim s ciljem da se stigne do severnog dela Tihog okeana preko mora koja okružuju pol. Možda se sećaš da se cela biblioteka našeg dobrog ujaka Tomasa sastojala od istorija svih putovanja koja su imala istraživački

cilj. Moje školovanje bilo je zanemareno, a ipak sam strasno voleo da čitam. Proučavao sam te knjige i danju i noću, a moja prisnost s njima povećavala je žaljenje koje sam osetio još kao dete, kad sam saznao da je volja moga oca na samrtni zabranjivala mome ujaku da mi dozvoli da se posvetim pomorskom životu.

Ove vizije izbledele su kad sam prvi put čitao pesnike čiji su izlivi zaneli moju dušu i uzdigli je do neba. I ja sam postao pesnik, pa sam godinu dana živeo u raju koji sam stvorio; zamišljao sam i da mogu dobiti mesto u hramu u kome su posvećena imena Homera i Šekspira. Ti si dobro upoznata s mojim neuspehom i kako sam teško podneo to razočaranje. Ali baš u to vreme nasledih imanje moga rođaka, te se moje misli okrenuše ranijoj sklonosti.

Prošlo je šest godina otkako sam se odlučio na ovaj poduhvat. Mogu se čak i sada setiti onog časa kad sam se posvetio ovom velikom naumu. Počeo sam time što sam navikao telo na nadaće. Pratio sam lovce na kitove u nekoliko ekspedicija do Severnog mora; dobrovoljno sam podnosio hladnoću, glad, žeđ i nespavanje; često sam radio više nego obični mornari u toku dana, a noći sam posvećivao proučavanju matematike, teorije medicine i onih grana fizičke nauke iz kojih bi pomorski puistolov mogao da uzvuče najveću praktičnu korist. Dvaput sam se stvarno zaposlio kao podoficir na grenlandskom kitolovcu, i izvršio sam svoju dužnost na opšte divljenje. Moram priznati da sam bio malo ponosan kad mi je kapetan ponudio dužnost svog zamenika na brodu i sa najvećom ozbiljnošću molio me da ostanem – toliko je dragocenim smatrao moje usluge.

A sada, draga Margaret, zar ne zaslužujem da postignem neki veliki cilj? Moj život je mogao proteći u udobnosti i luksuzu, ali pretpostavljao sam slavu svakoj primamljivosti koju bi bogatstvo

stavilo preda me. Oh, kad bi mi neki ohrabrujući glas odgovorio potvrdno! Moja hrabrost i odlučnost su postojani, ali moje nade se kolebaju, a duh mi je često potišten. Spremam se da pođem na duغو i teško putovanje, na kome će nepredviđeni događaji zahtevati svu moju snagu; treba ne samo da podižem duh drugima već da ponekad podržim i svoj, kad njihov popušta.

Ovo je najpovoljnije doba za putovanje po Rusiji. Ljudi brzo lete po snegu u svojim saonicama; takvo putovanje je prijatno i, po mom mišljenju, mnogo prijatnije nego u engleskim poštanskim kolima. Hladnoća nije preterana ako je čovek umotan u krzno – a to odelo sam već nabavio, jer velika je razlika između šetnje po palubi i nepomičnog sedenja satima, kad nikakvo kretanje ne sprečava krv da se bukvalno leđi u žilama. Nemam nameru da izgubim život na poštanskom putu između Petrograda i Arhangelska.

Krenuću za ovu varoš kroz dve ili tri nedelje; imam nameru da tamo iznajmim brod, što se može lako učiniti ako se plati osiguranje u korist sopstvenika; zatim, da uposlim potreban broj mornara od onih koji su navikli da idu u lov na kitove. Ne nameravam da otplovim do meseca juna; a kada ću se vratiti?

Ah, draga sestro, kako mogu da odgovorim na ovo pitanje? Ako uspem, proći će mnogo, mnogo meseci, možda i godina, pre nego što se ti i ja ponovo sastanemo. Ako ne uspem, videćeš me uskoro, ili nikad.

Zbogom, moja draga, divna Margaret. Neka te Bog blagoslovi, a mene spase da bih mogao ponovo posvedočiti moju zahvalnost za svu tvoju ljubav i nežnost.

Voli te tvoj brat,
R. Volton